

RADOVI ZAVODA JAZU U ZADRU. SV. XXVII—XXVIII

Zadar 1981, str. 474

Dvobroj otvara raspravom Mate Suić, *Zadar u »De administrando imperio« Konstantina Porfirogeneta* (5—26). Obrađuje tri elementa: opis, veličinu i ime Zadra. Prema prostornoj veličini tadašnji Zadar je najveći dalmatinski grad sa oko 3 do 4000 stanovnika. Plaćao je manje tributa hrvatskim vladarima, jer je osim na kopnu imao posjede i na otocima. Za ove ga nije plaćao, tvrdi autor. Careva Diadora je »prijevod«, semantički kalk hrvatske riječi »za dar« tumači autor.

Maren M. Freidenberg, *Samostan sv. Krševana i Zadar u X. — XIV. stoljeću* (31—70). U dosadašnjoj literaturi nije se raspravljalo o odnosu samostana i grada, zato želi obraditi temu »samostan kao društveni organizam, nastao unutar grada i kao dio toga grada« (33). Samostan se osniva 986. Tad je dobro funkcionirala gradska organizacija. Međutim, on ne dobiva zemlje, nego se uzdržava prihodima od ribarenja koje mu je ustupila gradska skupština. Kasnije je uživao prihode od soli i posjedovao vrtove u gradu. Nakon toga stječe zemljišne posjede, ali ne od građana, nego od izvangradskih zemljovlasnika feudalaca, banova, kraljeva. Među darovnicima autor spominje i onu poznatu Krešimirovu iz 1069. kojom otok Maun dariva samostanu. Učvršćuje njenu vjerodostojnost. Samostan je od 1070, kad je primio zemlju u Suhovarima (dar nekog Radovana) zainteresiran za stjecanje zemlje. Otada kupuje i širi posjede. To je ujedno doba kad u Hrvatskoj rastu krupni posjedi, formiraju se feudalna dobra. U XIII. st. samostan sređuje zemljoposjedničke i proizvodne odnose (kolonat). Taj razvoj prati i njegova financijska aktivnost. Istodobno u tom stoljeću nastaju sukobi između gradske administracije, prvenstveno kneza (Mlečanina) i samostana, jer je taj bio čuvar ostataka gradske autonomije. Iz toga zaključuje: »aktivno ugrožavanje slobode i samostalnosti gradskih samostana počinje upravo onda kad prestaje autonomija samoga grada« (68).

Vjekoslav Maštrović, *Istaknuti hrvatski pravni znanstvenik napose iz bilježničkog prava — Vladimir Pappafava (1850—1927). Povodom 130. godišnjice rođenja* (71—106). Potječe iz talijanske obitelji koja se doselila u Dalmaciju u XVIII st. a od XIX djeluje u Zadru. Vladimir se rodio 1850. Studira pravo u Gracu i Beču. Da bude politički što neovisniji — inače je pristaša Narodne stranke — bavi se odvjetništvom do smrti 1927.

Istakao se kao pravni pisac iz područja pravne prakse i bilježništva. Iz prve problematike su rasprave i knjige iz prirodnog i međunarodnog prava na hrvatskom i stranim jezicima. Surađuje u časopisu »Pravo«. Posebno

se izdvaja rasprava o kmetstvu odnosno kolonatu u Dalmaciji u kojoj je branio stari sustav. Iz bilježništva objavio je 1882. knjigu »O bilježničkoj ustanovi. Povijestne crtice«, prvu o toj temi kod nas. Prevedena je na 6 stranih jezika. Slijede priručnici za bilježničke potrebe (1883, 1895) s bogatom bibliografijom, što autor opširno komentira.

Igor Fisković, *Neki vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu* (107—177). Težište stavlja na umjetničko-građevinsko značenje šibenske katedrale koja je »svojstveni spomenik gotičko-renesansnog prijelaznog stila« (111). Nju je uglavnom uobličio Juraj unoseći bitna osvjetljenja, premda je katedrala, kad je podignuta, već djelovala malo staromodno. U radu je uživao potpunu slobodu kao »protomagister fabricae«. Katedrala izražava duh »građansko-komunalne demokracije XV stoljeća« (117). Budući da je Juraj često izbivao iz Šibenika (radi u Splitu i Zadru) spominju se i drugi majstori. Autor označuje u čemu je njihov udio. Zaključuje da su u Šibeniku došla do izražaja Jurjeva graditeljska i kiparska umješnost i da je »učinio da Šibenik postane važno umjetničko središte na Jadranu« (131).

U drugom dijelu razmatra Jurjevo djelovanje u Splitu. Ono se svelo »na spomenike koju su u svoju čast podizali ugledni i istaknuti ljudi... a odreda su namijenjeni veličanju pojedinaca bilo povijesne bilo žive ličnosti« (135). Valorizira Jurjev rad u okviru novih stremljenja u umjetnosti i urbanizmu.

Sime Peričić, *Gladne godine u Mletačkoj Dalmaciji XVIII. stoljeća* (719—194). Uzroke gladi vidi u nemaru mletačke vlade da unaprijedi poljoprivredu, ali i u primitivnoj obradi zemlje. Kronološki prati gladne godine, valove oskudice kroz 8 takvih razdoblja. Uzroci su ratna razaranja, nerodica, oštre zime, mrazevi, slabe ljetine, stočne pošasti s pomorom stoke, suše. Da se ublaži oskudica mletačka vlada je neki put dijelila žitarice i dvopeke najugroženijim besplatno ili po niskoj cijeni. Posljedice gladi su bile: bolesti, kuga, masovno umiranje, prodaja zemlje, iseljavanje.

Roman Jelić, *Kada je u Zadru odnosno u Dalmaciji osnovano prvo liječničko društvo* (195—201). Inicijativni odbor osmorice liječnika podnio je 4. XII 1868. molbu pa je 17. XII 1868. odobreno i ozakonjeno »Associazione jatro-fisica« (Jatro-fizičko društvo). Ponovo je osnovano liječničko društvo 29. IX 1884. kao »Collegio medico della città di Zara« (Liječnički zbor grada Zadra).

Ivan Pederin, *Ideološka i putopisna pitanja Lovrićevih »Osservazioni« 1776. god.* (203—214). Konstatira da je Lovrić pristaša racionalističke filozofije, građanske ideologije. Više ga zanimaju rimske i domaće starine, a manje naš folklor, jezik i prirodne znanosti. Prema autoru Lovrićeva knjiga je putopis (»hrvatski novovjeki putopis«) u kojemu je »vlaje« usporedio s Rimljanima i Spartancima, za razliku od Fortisa koji ih je stavlja u relaciju s Hotentotima.

Cvjetko Milanja, *Jakša Čedomil* (215—307). O tom osnivaču (pravo ime dr Jakov Čuka) moderne hrvatske književne kritike, autor posvećuje opširnu raspravu, zapravo monografiju. Nastoji odgovoriti na pitanja »Što je Jakšina kritika značila u kontekstu hrvatske književno kritičke produkcije, što je novoga donijela i kakve su karakteristike toga novoga« (219). Slijedi poglavlje o razvoju književne kritike kod nas prije Jakše, to jest od Stanka Vraza do Jovana Hranilovića.

U trećem poglavlju (»Kritička praksa Jakše Čedomila«) izlaže bit rasprave: Čedomilove poglede na kritiku. Iz biografskih bilježaka vidi se da je živio od 1868. do 1928, a pisao je od 1886. do 1903. Razvoj njegova kritičarskog rada autor dijeli na 4 faze. Jakšina želja je bila da hrvatska kritika bude u mjerilima talijanske i francuske. Ispočetka svoje sudove sakriva iza imena evropskih auktoriteta. Kasnije stavlja sebe u prvi plan. Čedomil je počeo u hrvatsku književnu kritiku »uvoditi evropski kriterij u valorizaciji književna proizvoda, što je značilo ne samo hvatanje koraka s Evropom nego se na književnost počelo gledati s drugačijih pozicija i pretpostavaka negoli je to bilo uobičajeno u dotadašnjoj književnoj produkciji« (243). Prema Jakši kritičar mora ukazivati na vrline i mane književna djela. Ona moraju biti narodna, slika stvarnosti, sadržavati etički i estetički moment, psihološku uvjerljivost likova, mjeru i univerzalnost i umjetničke elemente. Poželjno je da u ocjeni djela ima u vidu ova četiri elementa: psihologiju kreativnosti, genuzu duhovne strukture stvaraoaca, povijest oblika i neovisnost u prosuđivanju. Funkcija književnosti mora biti etička i socijalna. Autor izlaže zatim njegove razvojne faze kritičarskog zrenja i razvijanja. U sukobu »starih« i »mladih« Jakša zagovara da književnik u sebi ujedini moralnu odgovornost prema vlastitom narodu, vjernost tradiciji i patriotizam. Umjetnost sama po sebi je igra.

Jakša ističe da je za očuvanje narodnosti i jezika više zaslužan priprosti svijet svojom narodnom pjesmom, nego latinisti i da »ilirizmom počinje prava hrvatska književnost, književnost hrvatskog naroda«.

Prestao je pisati 1903. zato jer, kaže autor, nije uskladio »ideologijske nadgradnje (svećeničkog) zvanja i estetičkih artističkih razloga kojih se nije želio lišiti« (293).

Tereza Ganza-Aras, *Dalmacija u austro-ugarskoj vanjskoj i unutrašnjoj politici početkom XX. stoljeća* (309—342). Borba za utjecaj u Dalmaciji vodila se između Austrije i Ugarske da bi se preko nje moglo lakše nadzirati Bosnu i Hercegovinu, ističe autorica. Ugarska želi ili neposredno zagospodariti Dalmacijom ili je pripojiti Hrvatskoj, ali tako da bi se našla pod Ugarskom i Bosna i Hercegovina u pravno-političkom okviru dualizma i Nagodbe. U tu igru upliće se i talijanski iredentizam tražeći oslonca u nekim dalmatinskim protuaustrijskim grupacijama. Austrija je pak centralističkim tendencijama nastojala zadržati Dalmaciju u sferi svoga utjecaja. U tome opet ima potporu u onim slojevima koji ne žele da se Dalmacija pripoji Hrvatskoj. Međutim, Austrija nije mogla gospodarski pomoći Dalmaciji i nastoji je odvratiti od veza sa Hrvatskom i orijentirati na pokrajine Cislajtanije, zaključuje autorica.

Tihomil Maštrović, *Hrvatsko diletantsko pozorišno društvo u Zadru (1910—1914)* (343—354). Objavljuje u cijelosti »Pravila Hrvatskog diletantskog pozorišnoga društva u Zadru« od 9. XI. 1912. i ostalu dokumentaciju vezanu uz njegovo djelovanje.

Damir Magaš, *Molat. Prilog geografskim istraživanjima u zadarskoj regiji* (355—420). Ovo je druga monografija objavljena u ovim »Radovima«.

Na otoku Molat prisutna je drastična depopulacija i gospodarsko propadanje. Zato ga autor obrađuje s geografske, povijesne, ekonomske i sociološke strane. Spada među male otoke (22,82 km²). Nije imao značajniju

gospodarsku ulogu u prošlosti, osim što je u novije vrijeme izrazitiji vojnostrategijski punkt. Reljef i ostala prirodno-geografska obilježja ne izdvajaju mu se od ostalih zadarskih otoka. Dobro je razveden (indeks 3,83). Stanovnika god. 1977. svega 322. Geološki je relativno mlad: naslage krede, tercijara i kvartara. Klima mediteranska, eumediteranska. Oskudijeva vodom. Obiluje makijom, šikarom i šumom, pa su mnogi puteljci zarasli, neprohodni. Uzgajaju se mediteranske kulture.

U historijsko-geografskom osvrtu autor napominje da ima nalaza iz prethistorije, paleolitika. Slijedi zatim ilirsko, pa rimsko razdoblje. Stari naziv Meleta za Molat, pretpostavlja da je indoevropskog podrijetla. Od doseljenja Hrvata do 1409. nalazi se u domeni zadarske komune, odnosno samostana sv. Krševana. Stanovništvo se bavilo ribarenjem, stočarstvom, sječom drva i u manjoj mjeri poljodjelstvom. Kasnije i vinogradarstvom. Venecija daje otok u najam pojedinim plemićima. Ta je praksa ostala i u XIX st. Godine 1937. otočani su se oslobodili kmetstva i zadarskih zemljišnih gospodara.

Društvena valorizacija otoka vezana je uz njegovo uključivanje u parobrodarski promet sa Zadrom i ostalim većim lukama u XIX st. To je utjecalo da se poveća proizvodnja vina, ulja, sira, soljenje ribe i skoči natalitet. Uz ostale djelatnosti otočani se postupno uključuju u pomorstvo. Autor se zalaže da se otočka naselja povežu cestom i izgradi most prema Istu.

Naselja su se gradila podalje od obale očito radi sigurnosti od pljačkaša i gusara. Toponimi su najvećim dijelom hrvatski, ali ima i onih koji vuku na predilirsko, ilirsko i romansko podrijetlo. Autor donosi popis toponima i prezimena, ali bez potanjih objašnjenja. Broj stanovnika se tijekom vremena mijenja. Od XVI do pol. XIX st. veoma je sporo rastao. Poslije II svjetskog rata naglo opada. Autor prati te promjene statistikama i grafikonima. Dobna struktura je stara s većom brojnošću žena. U kulturnom pogledu pismenost su u prošlosti njegovali glagoljaši, pa je ostalo nekoliko njihovih misala, brevijara i matica. Današnja struktura školovanih je dosta niska, a nema ni učenika.

Molat je jedan od najsiromašnijih i najnerazvijenijih otoka zadarske regije. Poljodjelstvo je zanemareno, pa se šume i neplodne površine sve više šire. Stočarstvo je najekonomičnija grana privređivanja, ali i ovdje opada broj stoke sitnog zuba. Slabi i ribarstvo. Nameće se potreba da se otočani okrenu turizmu.

Propust je u tekstu kad se navodi je Desa darovao 1151. Molat samostanu sv. Krševana u Zadru (str. 373). Radi se o toku Mljetu a ne Molatu, i benediktincima iz Pulsana, a ne sv. Krševana.

Ivan Pederin, *Pjesnik Rudolf Sieber, kao turistički novinar u Splitu* (421—439). U Splitu je 1923. osnovano »Društvo za saobraćaj putnika« da bi promicalo turizam. Tu je 1927. pokrenut časopis »Turizam na Primorju«, a 1928. i »Jugoslavenski turizam« koji se od 1930. zove »Jugoslavija. Jugoslovenski turizam«. Budući da je izlazio na hrvatskom jeziku, bilo je potrebno da se s našom turističkom ponudom upozna evropska javnost. Tad je 1928. u uredništvo došao R. Sieber, koji je predavao njemački jezik na gimnaziji u Mostaru, inače podrijetlom iz Austrije. Prilozi su se pisali na hrvatskom, njemačkom i drugim jezicima. Autor prikazuje Sieberove

priloge i samostalno objavljene knjige: pjesme, novele, reportaže, vodiče, stručne, propagandne sastave i sl. Zaključuje da se u njegovim radovima razvio pojam turističke propagande.

Ivo Kasandrić, *Cetrnaest pisama Ivana Lucića* (441—455). Objavljuje 13 Lucićevih pisama Francescu Soppe, mužu svoje pranećakinje Marijete i jedno Jerolimu Grisogonu u Zadar. Pisana su od 2. ožujka 1669. do 6. kolovoza 1678. Odnose se na imovinska i obiteljska pitanja. Prije originalnih talijanskih tekstova, autor daje sadržaj i objašnjenja na hrvatskom jeziku.

Tereza Ganza-Aras, *Bibliografija radova o Zadru i njegovu području (1962—1980)* (457—574). U iscrpnoj, stručno klasificiranoj bibliografiji nastavlja rad Vj. Maštrovića, koji ju je objavio do godine 1961. Dobro će doći budućim istraživačima interdisciplinarne zadarske prošlosti.

Josip Lučić

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 16

ZAGREB

1983.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

RADOVI 16

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor
Ivan Tolj

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb
AVRAMOVSKI dr Živko, Neznanog junaka 21b, Beograd
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet, Zagreb
BRANDT dr Miroslav, Filozofski fakultet, Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet, Zagreb
GOLDSTEIN Ivo, Filozofski fakultet, Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
JURIŠIĆ Ivan, Rakusina 21, Zagreb
KORUNIĆ dr Petar, Filozofski fakultet, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MITIĆ dr Ilija, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Drago, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
PERIĆ dr Ivo, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik
RACKO Ljerka, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
SUPPAN dr Arnold, Sveučilište, Beč
ŠIMIĆ Lovorka, Krajiška 40, Zagreb